

DIRECTIVA EUROPEANĂ PRIVIND TRANSFERUL INTRACOMUNITAR DE PRODUSE DIN DOMENIUL APĂRĂRII ȘI UN MODEL NON-EXHAUSTIV DE APLICARE A SA

*Teodora ZECHERU**
*Ghiță BÂRSAN***

Directiva europeană privind transferul intracomunitar de produse din domeniul apărării din anul 2009 a stabilit pași obligatorii care trebuie urmați pentru a simplifica documentația necesară și pentru a crea un cadru unic care să coreleze abordările și reglementările naționale ale statelor membre. Documentul de reglementare a apărut ca urmare a necesității de realizare a unei distincții între operațiunile de import-export și cele de transfer și, în continuare, de securizare a aprovizionării, în cadrul Uniunii Europene. Directiva a introdus un nou sistem de licențiere, bazat pe licențe generale, globale și individuale, încurajând statele membre să utilizeze licențele generale pentru transferuri simple de produse din domeniul apărării între statele membre, cu menținerea controlului asupra intereselor lor esențiale în materie de securitate. Din perspectiva noului Fond European de Apărare, aplicarea directivei este dificilă și ar trebui luate măsuri pentru implementarea sa unitară la nivelul statelor membre, cel puțin din perspectiva transferurilor asociate domeniului cercetare-dezvoltare și inovare.

Cuvinte-cheie: *Directiva 2009/43/CE; transfer intracomunitar; interes esențial de securitate; EDTIB; industria de apărare; licențiere.*

** Maior dr. inginer Teodora ZECHERU este consilier pentru apărare și NADREP la Delegația Permanentă a României la NATO, Bruxelles, Belgia. E-mail: teodora.zecheru@dpa.ro*

*** General de brigadă profesor universitar dr. inginer Ghiță BÂRSAN este rector al Academiei Forțelor Terestre „Nicolae Bălcescu”, Sibiu. E-mail: office@armyacademy.ro*

Considerații preliminare

De la lansarea Bazei tehnologice și industriale europene de apărare (EDTIB), în 2007 (Parlamentul European A 2020), statele membre ale Uniunii Europene (UE) au efectuat constant demersuri în vederea integrării bazelor naționale industriale și tehnologice pentru apărare, astfel încât să poată asigura, în primul rând, securitatea aprovizionării la nivel european. O EDTIB mai puternică poate fi posibilă printr-o cooperare industrială intracomunitară mai eficientă și consolidată, prin corelarea tuturor reglementărilor europene legate de industria de apărare și stabilirea unor termeni de referință pentru întregul domeniu.

Anterior anului 2009 nu existau regulamente comunitare pentru acordarea licențelor pentru deplasarea echipamentelor de apărare între statele membre ale UE. Industria europeană de apărare a trebuit să se supună reglementărilor naționale separat, fiecare stat membru având propriul regim de control al exporturilor conceput, în primul rând, pentru a controla riscurile legate de exporturile de echipamente militare către țări non-UE. De altfel, procesul de acordare sau de refuzare a unei licențe pentru transferurile dintre statele europene și cel pentru exporturile către state non-UE s-a derulat, în esență, identic, ceea ce însemna că operatorii economici comunitari nu aveau la îndemână instrumente legislative pentru a beneficia de avantajele pieței interne a UE. Astfel, introducerea *Directivei 2009/43/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 6 mai 2009 de simplificare a clauzelor și condițiilor de transfer al produselor din domeniul apărării în interiorul Comunității (Text cu relevanță pentru SEE)* (Comisia Europeană 2009) (Directiva ICT) a încercat să minimizeze obstacolele din calea mișcărilor de echipamente pentru apărare între statele europene. Prin urmare, această directivă este considerată o componentă importantă în strategia de creare a unei piețe interne europene funcționale pentru echipamente și servicii de apărare, fiind, de asemenea, inclusă în pachetul de apărare al Comisiei Europene în vederea liberalizării procesului comercial european de apărare și a promovării importanței EDTIB.

1. Scopul Directivei ICT

Directiva ICT poate fi considerată un pas semnificativ către reducerea barierelor în calea comerțului intra-UE cu produse din domeniul apărării, încurajând armonizarea și simplificarea cadrului UE din perspectiva regimului de licențiere și al procedurilor naționale. Scopul său a fost de a simplifica termenii și condițiile transferurilor de produse din domeniul apărării în cadrul UE, cu scopul de a facilita și accelera mecanismul de circulare a produselor militare în Europa, astfel încât să consolideze securitatea aprovizionării și competitivitatea industriei europene

de apărare. Așadar, Directiva ICT se aplică tuturor furnizorilor de echipamente de apărare pentru forțele armate dintr-un alt stat membru sau care sunt furnizori/subfurnizori ai unei companii certificate dintr-un alt stat membru. Directiva este aplicabilă tuturor produselor comerciale care au legătură cu domeniul apărării, transferurilor acestora pentru întreținere/mentenanță sau reparații dar, în egală măsură, și produselor în stadiu de model experimental/demonstrator. Produsele aferente apărării sunt definite ca fiind oricare dintre produsele enumerate în Anexa Directivei ICT, care include substanțe energetice, agenți chimici, biologici, materiale radioactive și conexe, muniții, armament, vehicule și echipamente de uz militar, software și tehnologii. Dintre toate aceste categorii incluse în Anexă, unele produse sunt foarte bine definite, în timp ce altele trebuie abordate și interpretate și în funcție de prevederile altor reglementări și directive.

Obiectivul general al directivei a fost așadar deschiderea pieței interne a produselor din domeniul apărării, facilitarea achizițiilor transfrontaliere (Parlamentul European B 2020), construirea unei baze industriale la nivelul UE în sectoarele europene de apărare și securitate prin introducerea unui sistem standardizat de certificare pentru companiile de apărare, construirea încrederii între guvernele naționale și respectarea regulamentelor de control al exporturilor.

Directiva ICT este un instrument menit să standardizeze reglementările statelor membre ale UE referitoare la transferul sau exportul de echipamente pentru apărare și oferă autorităților competente ale statelor membre un cadru de reglementare care, teoretic, ar trebui să reducă sarcinile administrative ale autorităților și furnizorilor. De la intrarea sa în vigoare, Directiva ICT s-a dovedit a fi un act normativ robust, fiind modificată doar în ceea ce privește actele delegate – în 2019 (Comisia Europeană 2019) și actualizarea Listei cu produsele aferente apărării (Comisia Europeană 2021).

2. Tipuri de licențe

Conform Directivei ICT, o companie care intenționează să transfere echipamente pentru apărare, dintr-un stat comunitar în altul, are nevoie de o autorizație prealabilă (o licență) din partea autorităților statului european din care urmează să fie transferat produsul. Cu toate acestea, Directiva ICT permite țărilor europene să excepteze anumite tipuri de transferuri de la obligația de licențiere în anumite condiții. În plus, pe lângă licențele de transfer individuale tradiționale, directiva introduce licențe de transfer generale (GTL) și globale.

Conform articolului 5 din directivă, GTL poate fi acordată *ex officio*. În timp ce unele state membre au introdus constrângeri și necesită înregistrarea înainte de prima utilizare a unei GTL, această solicitare nu este obligatorie conform prevederilor din textul directivei, permițând ca toate mișcărilor care îndeplinesc condițiile legale ale licenței să fie autorizate automat. Astfel de licențe ar trebui să permită furnizorilor

exportul a diferite tipuri de produse din domeniul apărării către diferiți destinatari din diferite state membre fără nicio solicitare suplimentară.

În situația în care un stat membru consideră că, în anumite condiții, transferurile anumitor tipuri de produse militare către alte state comunitare nu implică riscuri majore, acesta poate adopta și publica o GTL (Comisia Europeană 2016) pentru a autoriza astfel de transferuri, permițând tuturor furnizorilor naționali de astfel de produse să efectueze direct transferuri multiple către alte state membre în anumite condiții, fără a fi necesară o altă licență individuală.

Conform art. 5 alin. (2) din Directiva ICT, condițiile prevăzute pentru eliberarea unei GTL se pot referi nu numai la tipurile de produse acoperite, ci și la statele către care respectivele produse pot fi transferate în baza licenței, la scopul transferurilor, de exemplu, pentru întreținere, demonstrații sau exerciții, ori la destinatarii produselor, de exemplu, forțele armate sau autoritățile contractante (Comisia Europeană 2016) (Comisia Europeană 2018).

În ceea ce privește licența de transfer global, conform art. 6 din Directiva ICT, o astfel de licență se acordă la cerere furnizorilor individuali. Cu o astfel de licență, furnizorul poate livra produse unuia sau mai multor destinatari din alte state membre. Autoritățile naționale sunt responsabile pentru determinarea condițiilor în care transferurile pot fi autorizate sub o licență globală și nu individuală (pentru transferurile care nu sunt acoperite de GTL). Licențele de transfer globale sunt deosebit de utile într-un cadru contractual care implică un flux comercial regulat de produse între furnizor și destinatar.

Tipul de licență de transfer individual este descris în art. 7 din Directiva ICT. O astfel de licență se acordă la cerere și permite un singur transfer al unei cantități clare de produse specificate către un singur stat membru al UE în unul sau mai multe transporturi. Aceasta este utilizată în toate cazurile în care exceptările de licențiere, GTL și licențele de transfer global nu pot fi utilizate.

3. Evaluarea nivelului de implementare a Directivei ICT

Din perspectiva implementării Directivei ICT, evaluările au demonstrat că aceasta a fost aplicată în mod inegal în statele membre. Provocările întâlnite includ adoptarea lentă a noilor opțiuni de acordare a licențelor conform Directivei ICT, o abordare ambivalentă a armonizării minime, ritmul lent al certificării companiilor de apărare și o schimbare bruscă a răspunderii (și a riscului) de la autoritățile competente la operatorii economici individuali. Astfel, Directiva ICT a avut un impact limitat, fără să își concretizeze principalele obiective, în special pe acela de a facilita circulația produselor pentru apărare pe piața comunitară și de a avea o piață internă eficientă, o mai mare securitate a aprovizionării și competitivitate îmbunătățită. În plus, este încă devreme să se evalueze corect impactul Directivei

ICT asupra dezvoltării EDTIB și a pieței europene a echipamentelor pentru apărare (Parlamentul European. SEDE. 2015) (Comisia Europeană 2016) (Brown, Teichler și Simmonds 2017).

În ceea ce privește eficiența, există efecte pozitive asupra sistemelor naționale de control, dar acestea sunt foarte limitate la nivelul UE. Între timp, GTL nu a oferit încă beneficiile prevăzute, iar bilanțul cost/beneficiu al certificării rămâne neclar. Astfel, aplicarea Directivei ICT încă întâmpină trei obstacole principale: transferurile sunt încă percepute drept o chestiune de suveranitate națională cu implicații puternice din perspectiva politicilor de control al exporturilor, există diferențe clare între culturile și politicile de control din statele membre ale UE și există o relativă lipsă de europenizare a comunităților de control al transferurilor.

4. Un model de aplicare a Directivei ICT – Fondul European de Apărare

Perspectiva globală asupra competitivității, în special evoluțiile transatlantice, joacă un rol important în încercarea de a înțelege problematica licențierilor, în special din partea industriei, dar și din partea guvernamentală. Statele membre ale UE au implementat Directiva ICT în mod diferit, astfel încât, pe lângă faptul că trebuie să navigheze prin diferitele practici de reglementare privind transferurile interne, operatorii economici din industria de apărare trebuie să se confrunte și cu reglementări diferite privind reexportul. Aceste aspecte creează incertitudine pe piață și reprezintă o preocupare deosebită pentru asigurarea competitivității industriei. Lipsa armonizării reglementărilor atât pentru ICT, cât și pentru reexport creează o barieră în calea cooperării europene atât în ceea ce privește dezvoltarea, cât și producția de echipamente majore pentru apărare. Consecutiv, există riscul de a descalifica companiile europene din proiectele de cooperare. Această îngrijorare este vizibilă și în cazul Fondului European de Apărare (EDF) introdus recent.

EDF este inițiativa Comisiei Europene (Jurnalul Oficial al Uniunii Europene 2021) de a sprijini cercetarea și dezvoltarea colaborativă în domeniul apărării și de a promova o bază industrială de apărare inovatoare și competitivă (Agenția Europeană de Apărare 2020). Legătura dintre ICT și EDF constă în obiectivul comun de a promova o EDTIB puternică, deși până în prezent nu au fost planificate modificări ale Directivei ICT ca o consecință a EDF. Cu toate acestea, pentru punerea în aplicare a obiectivelor și a principiilor de bază, trebuie luate în considerare dimensiunile valorii adăugate care ar putea ajuta la luarea de decizii asupra acțiunilor și tehnologiilor de cercetare-dezvoltare și inovare ale EDF, mai precis:

– contribuția în sprijinul rezilienței UE și suveranitatea tehnologică/autonomia europeană, prin direcționare către domeniile tehnologice strategice și industriale, în vederea reducerii dependenței de surse din afara UE, pentru a crește astfel autonomia UE și pentru a consolida securitatea aprovizionării. Astfel, EDF sprijină dezvoltarea

de tehnologii critice, precum și disruptive, pentru aplicații în domeniul apărării și se concentrează pe areale în care se poate accelera și eficientiza cercetarea-dezvoltarea și inovarea în domeniul apărării, contribuind astfel la implementarea strategiei industriale europene și consolidarea EDTIB;

- concordanța cu interesele de apărare și securitate ale statelor membre și ale UE, prin finanțarea cercetării-dezvoltării și inovării de produse și tehnologii din domeniul apărării în acord cu prioritățile stabilite pentru obținerea de capacități de apărare;

- cooperarea permanentă a statelor membre în domeniul cercetării-dezvoltării și inovării în domeniul apărării, prin direcționarea fondurilor către acțiuni multinaționale complexe, care să se concretizeze în economii de scară, o interoperabilitate sporită și mai multă eficiență pentru utilizatorii operaționali;

- cooperarea transfrontalieră a întreprinderilor mici și mijlocii (a IMM-urilor), din perspectiva necesității unui sprijin divers și creativ în programele de cercetare-dezvoltare și inovare, fără controlul unor state terțe.

Prin programele de cercetare și dezvoltare tehnologică, UE intenționează să sprijine activ tehnologiile de apărare critice pentru aplicațiile din domeniul apărării. Din perspectiva cooperării dintre statele membre, inițiativa finanțării domeniului cercetării-dezvoltării și inovării în domeniul apărării este salutară prin direcționarea fondurilor către acțiuni care ar beneficia de economiile de scară și ar trebui realizate prin cooperare, deoarece sunt prea scumpe, complexe sau prea riscante pentru un singur actor. Susținerea domeniului industriei de apărare prin finanțarea cercetării științifice și a dezvoltării și inovării colaborative în domeniul apărării face din EDF un instrument important, care va putea consolida ecosistemul industrial de apărare pentru toate categoriile de forțe și, mai mult, pentru forțele întrunite.

Deși este clar exprimat dezideratul implicării IMM-urilor și al industriei (Comisia Europeană 2022), în general, în EDF, acestea prezintă reticență pentru participare, existând semne de întrebare referitoare la posibilele bariere legislative, cooperarea potențial transfrontalieră putând fi împiedicată de diferențele de politică în ceea ce privește acordarea de licențe de export pentru exploatarea comercială. În cazul controlului exporturilor, există multe situații în care componentele care fac obiectul unui transfer/export sunt integrate în echipamente și sunt ulterior exportate către diverse alte destinații. Pe lângă restricțiile clasice privind (re)exportul componentei ca atare (în anumite state, sau, în general, fără acordul statului de origine), atât din perspectiva producătorului componentei (proprietatea intelectuală), cât și al unei autorități de control al exporturilor în statul de origine, există situații în care restricțiile de reexport se extind asupra sistemului sau subsistemului în care este integrată componenta care a făcut obiectul ICT. Situația componentei ar trebui să fie clar identificată în certificatul utilizatorului final sau în declarația utilizatorului final. Procesul de certificare al companiilor integratoare atestă întocmai această capacitate

a unui producător de a respecta restricțiile privind reexportul legate de componentele achiziționate din statele membre. Din această perspectivă, recomandările Comisiei Europene privind GTL au clauze minime comune privind retransferul/exportul (reexportul), în cazul operațiunilor finale (către forțele armate și/sau către companiile certificate).

Așadar, o strategie armonizată a UE de control al exporturilor, așa cum există în cazul produselor cu dublă utilizare, ar trebui să prevină acest lucru. Iar prin specificul abordării directe a tehnologiilor și cooperării intracomunitare, EDF poate fi văzut ca un pas suplimentar către crearea unei piețe de apărare mai unificate și mai deschise, dar, în situația în care problemele de reglementare legate de ICT și de reexport nu sunt abordate suficient, EDF însuși riscă să nu-și atingă obiectivul principal, ci servește în schimb doar ca un mecanism de finanțare și consolidare a industriei de apărare europene pe termen scurt, fără a asigura și rentabilitatea investiției pentru statele membre ale UE pe termen lung.

EDF poate oferi oportunități de dezvoltare de licențe de transfer armonizate pentru a facilita proiectele de colaborare. În cele din urmă, crearea unei comunități cu adevărat europene de control al transferurilor apare ca un efort foarte promițător pe termen mediu de a reconcilia abordările naționale și de a favoriza apariția unei culturi comune de control. EDF trebuie astfel privit ca o inițiativă-cheie către un impuls politic mai concertat atât din partea statelor membre, cât și a UE, pentru a stimula cooperarea și consolidarea pentru a răspunde tendințelor geopolitice cu care se confruntă Uniunea. Reapariția rivalității marilor puteri înseamnă că doar o abordare a pieței pentru construirea unei EDTIB puternice este insuficientă, și că EDTIB este esențială pentru ca UE să țină pasul cu evoluțiile tehnologice la nivel mondial.

5. Viziunea NATO asupra controlului exporturilor

Angajamentul NATO față de industria de apărare și securitate a fost subliniat după summitul de la Chicago din 2012 (NATO 2012), când șefii de stat și de guvern au recunoscut, pentru prima dată, relevanța industriei de apărare din Europa și a cooperării industriale în cadrul Alianței ca fiind condiții esențiale pentru realizarea de capacități. Bazându-se pe Grupul consultativ industrial al NATO (NIAG), unul dintre principalele grupuri de profil din cadrul Conferinței directorilor naționali pentru armamente (CNAD), și completând cu eforturile altor structuri interesate relevante (Comandamentul Aliat pentru Transformare și agenții 2021), NATO a depus constant eforturi pentru a-și îmbunătăți relația cu furnizorii de capacități. Astfel, de peste un deceniu, NATO desfășoară Forumul pentru cooperare tehnologică și industrială transatlantică de apărare (TADIC), studii ale NIAG (NATO 2013) și conferințe, explorând opțiuni pentru abordarea obstacolelor în domeniul apărării și

cooperării tehnice și industriale, cum ar fi barierele comerciale și tarifele, drepturile de proprietate intelectuală, concurența, standardizarea și interoperabilitatea. Un element de succes al studiilor TADIC/NIAG îl reprezintă informarea reformei controlului exporturilor din SUA și recenta politică a SUA privind transferul de arme convenționale.

În cadrul Forumului NATO-Industrie (interacțiunea la cel mai înalt nivel a NATO cu industria de apărare și securitate) din 2021 (Comandamentul Aliat pentru Transformare 2021), au avut loc dezbateri privind adoptarea inovării și a fost subliniat faptul că strategiile adoptate vor influența viitorul context geopolitic și vor deschide calea pentru noi legislații și reglementări, dezvoltarea procedurilor moderne de achiziții, crearea de mecanisme de consiliere și consultare, extinderea mecanismelor de cooperare existente sau identificarea de soluții pentru a facilita implicarea și contribuțiile naționale. Relația generală a NATO cu industria de apărare vizează sprijinirea accelerării și furnizării de capacități, facilitând, în acest sens, implicarea industriei încă din etapa de concept și dezvoltare, pentru a permite generarea de „cerințe militare informate de consilierea industriei”. Astfel, în ultimii ani, industria de apărare s-a dovedit a fi din ce în ce mai implicată în stadii anterioare nivelului tipic competitiv/comercial, asociat cu achizițiile.

Mai mult, NATO încurajează aliații să ia măsuri privind politicile industriale și se concentrează în prezent pe implementarea produselor cu dublă utilizare la nivel de capacitate, prin intermediul noilor inițiative, Acceleratorul NATO pentru inovare în domeniul apărării (DIANA) și a Fondului NATO de inovare (NATO 2021), care presupun, de asemenea, crearea unui cadru juridic comun în toate națiunile NATO, inclusiv în ceea ce privește modelarea regimurilor de sancțiuni, controlul exporturilor, proprietatea intelectuală sau mecanismele de screening al investițiilor străine.

Concluzii

Directiva ICT pare să fie inefficientă de la un anumit nivel, ca urmare a faptului că transpunerea directivei în sine a variat foarte mult între statele membre ale UE. Armonizarea reglementărilor ICT la nivelul statelor membre nu a fost realizată, deoarece nu există state membre care să aplice directiva unitar. Acest lucru a creat nesiguranță din partea industriei cu privire la modul de asigurare a conformității cu reglementările diferite existente pentru aceeași industrie de apărare.

Așadar, este clar că este necesară o armonizare suplimentară pentru a îndeplini obiectivele Directivei ICT. Deși costurile și sarcinile administrative par să fi fost oarecum reduse și nu există sesizări referitoare la creșteri nerezonabile ale costurilor asociate procesului de certificare, există teama că documentația solicitată de către autoritățile competente și costurile asociate se pot modifica brusc. În special, acesta este un risc pentru IMM-uri. Acest lucru se datorează parțial lipsei de informații

disponibile și lipsei de înțelegere din partea IMM-urilor cu privire la cum și când să utilizeze instrumentele oferite prin Directiva ICT (Comisia Europeană 2022). Există, de asemenea, un grad de incertitudine cu privire la utilitatea de a fi certificat, având în vedere că statele membre au procese foarte diferite care decurg din implementarea disjunctă a Directivei ICT. Aplicarea limitată a schemei de certificare sugerează că armonizarea procesului de certificare este un prim pas important pentru atingerea obiectivelor Directivei ICT, iar, în ansamblu, este dificil de susținut că Directiva ICT a contribuit la crearea unei piețe unice care funcționează eficient, iar consensul general este că, deși este un pas în direcția corectă, obiectivul reprezentat de obținerea EDTIB nu a fost îndeplinit deocamdată.

Odată cu introducerea EDF, UE a făcut pași importanți în direcția unei apărări europene mai integrate și a unei autonomii strategice. Această autonomie strategică are o componentă semnificativă de apărare, iar pentru a sprijini dezvoltarea capacităților europene de apărare trebuie creată o EDTIB comună mai eficientă. Aceasta înseamnă mai multă concurență și consolidare, inclusiv din perspectiva Directivei ICT. Având în vedere prioritățile identificate la nivelul UE, de abordare a provocărilor emergente în spațiul de luptă modern, de catalizatori în domeniul apărării și de excelență în confruntări reale pentru a îmbunătăți capacitățile operaționale și de a sprijini sisteme de apărare ambițioase, ca activatori interdisciplinari cheie se pot menționa soluțiile tehnologice disruptive și managementul informațiilor. Pentru a putea beneficia de acești activatori, este necesar a se crea, mai întâi, cadrul de reglementare și implementare pentru utilizarea tehnologiilor emergente și al sistemelor autonome, atât din perspectiva dreptului umanitar internațional, cât și a lecțiilor învățate. Așadar, cooperarea tuturor statelor membre ale UE în domeniul apărării este deosebit de importantă, astfel încât aceste priorități să fie susținute pentru a dezvolta și a implementa rezultatele programelor de capacități și să se poată vorbi, într-un viitor apropiat, de independență tehnologică, de interoperabilitate și interschimbabilitate la nivel european.

BIBLIOGRAFIE:

- Agenția Europeană de Apărare. 2020. „Implementation of the EU Defence Package”. Accesat 26 februarie, 2022. [https://eda.europa.eu/what-we-do/EU-defence-initiatives/european-defence-fund-\(edf\)](https://eda.europa.eu/what-we-do/EU-defence-initiatives/european-defence-fund-(edf))
- Brown, Neil, Teichler, Thomas, și Simmonds, Paul. 2017. „Evaluation of Directive 2009/43/EC on the Transfers of Defence-Related Products within the Community. Final Report”. Accesat 17 ianuarie, 2022. Comisia Europeană. Directoratul General pentru Întreprinderi și Industrie. <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/538beabd-92af-11e7-b92d-01aa75ed71a1/language-en/format-PDF/source-search>

- Comandamentul Aliat pentru Transformare. 2021. „NATO-Industry Forum”. Accesat 5 martie, 2022. <https://www.act.nato.int/industryforum>
- Comisia Europeană. 2009. „Directiva 2009/43/CE a Parlamentului European și a Consiliului de simplificare a clauzelor și condițiilor de transfer al produselor din domeniul apărării în interiorul Comunității”. Accesat 3 martie, 2022. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?uri=CELEX%3A02009L0043-20211007&qid=1647639687702>
- Comisia Europeană. 2016. ”Commission Staff Working Document. Evaluation of the Transfers Directive Accompanying the document. Report from the Commission to the European Parliament and the Council on the evaluation of Directive 2009/43/EC of the European Parliament and of the Council of 6 May 2009 simplifying terms and conditions of transfers of defence-related products within the Community”. Accesat 3 martie, 2022. [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52016SC0398R\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52016SC0398R(01)&from=EN)
- Comisia Europeană. 2016. „Recomandarea Comisiei (UE) 2016/2123 privind armonizarea domeniului de aplicare și a condițiilor aplicabile licențelor generale de transfer destinate forțelor armate și autorităților contractante, astfel cum sunt menționate la articolul 5 alineatul (2) litera (a) din Directiva 2009/43/CE a Parlamentului European și a Consiliului [notificată cu numărul C(2016) 7711]”. Accesat martie 3, 2022. <https://eur-lex.europa.eu/eli/reco/2016/2123/oj>
- Comisia Europeană. 2016. „Recomandarea Comisiei (UE) 2016/2124 privind armonizarea domeniului de aplicare și a condițiilor aplicabile licențelor generale de transfer pentru destinatarii autorizați, astfel cum se menționează la articolul 9 din Directiva 2009/43/CE a Parlamentului European și a Consiliului [notificată cu numărul C(2016) 7728]”. Accesat 3 martie, 2022. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?uri=CELEX%3A32016H2124&qid=1647705543727>
- Comisia Europeană. 2018. „Recomandarea Comisiei (UE) 2018/2052 privind alinierea domeniului de aplicare și a condițiilor aplicabile licențelor generale de transfer pentru expoziție, astfel cum sunt menționate la articolul 5 alineatul (2) litera (c) din Directiva 2009/43/CE a Parlamentului European și a Consiliului [notificată cu numărul C(2018) 8611]”. Accesat 1 martie, 2022. https://eur-lex.europa.eu/search.html?DTA=2018&SUBDOM_INIT=ALL_ALL&DTS_SUBDOM=ALL_ALL&DTS_DOM=ALL&type=advanced&excConsLeg=true&qid=1647711812591&DTN=2052
- Comisia Europeană. 2019. „Regulamentul Parlamentului European și al Consiliului (UE) 2019/1243 de adaptare la articolele 290 și 291 din Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene a unei serii de acte juridice care prevăd utilizarea procedurii de reglementare cu control”. Accesat 2 martie, 2022. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?uri=celex%3A32019R1243>

- Comisia Europeană. 2021. „Directiva delegată a Comisiei (UE) 2021/1047 de modificare a Directivei 2009/43/CE a Parlamentului European și a Consiliului în ceea ce privește actualizarea listei produselor din domeniul apărării în conformitate cu versiunea actualizată a Listei comune a Uniunii Europene cuprinzând produsele militare din 17 februarie 2020”. Accesat 24 ianuarie, 2022. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?uri=celex%3A32021L1047>
- Comisia Europeană. 2022. ”The Defence Transfers Directive – Handbook for SMEs”. Accesat 25 februarie, 2022. https://ec.europa.eu/defence-industry-space/download-defence-transfers-directive-handbook-smes_en
- Comisia Europeană. 2022. ”Internal Market, Industry, Entrepreneurship and SMEs”. Accesat 22 februarie, 2022. https://ec.europa.eu/growth/index_en
- Jurnalul Oficial al Uniunii Europene. 2021. „Regulamentul (UE) 2021/697 al Parlamentului European și al Consiliului de instituire a Fondului european de apărare și de abrogare a Regulamentului (UE) 2018/1092”. Accesat 4 februarie, 2022. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/HTML/?uri=CELEX:32021R0697&from=en>
- NATO. 2012. ”Chicago Summit Declaration”. Accesat februarie 22, 2022. https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_87593.htm?selectedLocale=en
- NATO. 2013. ”Transatlantic defence technological and industrial cooperation (TADIC) – NIAG Consultancy Advice Study”. Accesat 6 ianuarie, 2022. https://diweb.hq.nato.int/indrel/Shared%20Documents/Brochure_TADIC_SG154.pdf
- NATO. 2021. ”NATO Allies take the lead on the development of NATO’s Innovation Fund”. Accesat 5 ianuarie, 2022. https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_187607.htm
- Parlamentul European. SEDE. 2015. ”The impact of the ‘defence package’ Directives on European defence”. Accesat 6 ianuarie, 2022. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/549044/EXPO_STU\(2015\)549044_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/549044/EXPO_STU(2015)549044_EN.pdf)
- Parlamentul European. 2020. ”EU Defence Package: Defence Procurement and Intra-Community Transfers Directives”. Accesat 15 ianuarie, 2022. [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EPRS_STU\(2020\)654171](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EPRS_STU(2020)654171)
- Parlamentul European. 2020. ”The EU’s Defence Technological and Industrial Base – In-Depth Analysis”. Accesat 1 februarie, 2022. [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EXPO_IDA\(2020\)603483](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EXPO_IDA(2020)603483)

Notă: Subiectul acestui articol a fost abordat în cadrul Session Européenne des Responsables des Armements (SERA), ediția din anul 2021, sub egida Institutului de Înalte Studii de Apărare Națională, Paris, Franța, precum și la NATO-Industry Forum din perioada 16-18 noiembrie 2021, Roma, Italia, la care a participat doamna maior Teodora Zecheru.